

Izabela Jarczyk

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec

MUZEUM – NADWIŚLAŃSKI PARK ETNOGRAFICZNY W WYGIEŁZOWIE I ZAMEK LIPOWIEC – DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA, WYSTAWIENNICZA, EDUKACYJNA

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec jest samorządową jednostką kultury województwa małopolskiego, położoną w zachodniej części Małopolski, w powiecie chrzanowskim, w gminie Babice, na terenie wsi Wygiełzów. Realizuje swoje zadania i cele poprzez prowadzenie działalności kulturalnej, wystawienniczej i edukacyjnej. Celem niniejszego artykułu jest zatem przedstawienie, przybliżenie a zarazem promocja najważniejszych aspektów funkcjonowania Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec.

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec¹ jako samodzielna instytucja kultury zostało utworzone 1 stycznia 2007 roku. Początki skansenu są jednak bardziej odległe i sięgają aż do roku 1965. Wówczas z inicjatywy dr Hanny Pieńkowskiej – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, narodził się projekt utworzenia sieci parków etnograficznych województwa krakowskiego². Projekt ten przewidywał m.in. organizację siedmiu skansenów regionalnych – w tym w Wygiełzowie. Pomysł utworzenia skansenu akurat w Wygiełzowie, ściśle związany był z prowadzonymi pracami konserwacyjnymi ruin zamku Lipowiec. Celem tych prac było zabezpieczenie zamku w formie trwałej ruiny, przystosowanie go do celów turystycznych, umożliwiających jego bezpieczne zwiedzanie³. Program kompleksowej ochrony konserwatorskiej XIII-wiecznego Zamku Lipowiec objąć miał również tradycyjne budownictwo drewniane wsi i małych miasteczek zamieszkiwanych przez Krakowiaków Zachodnich. W związku z powyższym, zaistniały możliwości

¹ W związku z długą nazwą (Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec), w tekście stosowane są wymiennie nazwy skróto-we odnoszące się do instytucji, m.in. Skansen, Muzeum, Muzeum NPE, MNPE itp.

² H. Haduch, *Przewodnik po Nadwiślańskim Parku Etnograficznym w Wygiełzowie*, Wygiełzów 2013, s. 4.

³ A. Latko-Serafińska, *Pół wieku naszej historii [w:] Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec. Półwiecie 1968–2018*, red. J. Marcinek, Kraków 2018, s. 9.

i warunki sprzyjające utworzeniu w sąsiedztwie zamku, regionalnego skansenu⁴. W roku 1968, wraz z bliskim zakończeniem prac konserwacyjnych na Zamku Lipowiec, rozpoczęto budowę muzeum na wolnym powietrzu w Wygiełzowie. Realizację budowy skansenu powierzono Zespołowi Dokumentacji Zabytków w województwie krakowskim. Zespół ten opracował plan merytoryczny tworzonego skansenu, czyli jego: zasięg kulturowy, koncepcje przestrzenne i programowe, a przede wszystkim określił rodzaj i typ obiektów proponowanych i przeniesionych na teren Wygiełzowa⁵.

Z dniem 7 kwietnia 1970 roku, park etnograficzny znajdujący się na terenie dzisiejszej wsi Wygiełzów wraz z Zamkiem Lipowiec został powołany jako oddział przy Muzeum w Chrzanowie pod pierwszą nazwą Ruiny Zamku Lipowiec – Park Etnograficzny. W tym okresie prowadzono nieustannie intensywne prace nad pozyskaniem i przenoszeniem na teren skansenu nowych obiektów odpowiadających przyjętym założeniom.

15 października 1973 roku nastąpiło oficjalne otwarcie skansenu do zwiedzania jako oddziału Muzeum w Chrzanowie. Były w nim wówczas trzy obiekty: dom podmiejski z Chrzanowa z 1804 roku, spichlerz z Kościelca z 1798 roku, oraz studnia z Aleksandrowic z drugiej połowy XIX w⁶. W latach następnych pozyskiwano kolejne zabytki architektury drewnianej: chałupy, stodoły, spichlerze, obiekty przemysłowe, obiekty małej architektury.

Obecnie Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny zajmuje 5 ha powierzchni, na której znajduje się 27 zabytkowych obiektów budownictwa drewnianego, przedstawiających krajobraz wsi nadwiślańskiej. Obiekty architektury drewnianej znajdujące się na terenie muzeum pochodzą z okresu od XVII do końca XIX wieku, rozmieszczone są w wyznaczonych sektorach: małomiasteczkowym i wiejskim. Do zespołu małomiasteczkowego należą obiekty umieszczone w zachodniej części parku, tj.: dom małomiasteczkowy z Alwerni (1825 r.) dom małomiasteczkowy z Chrzanowa (1804 r.), spichlerz dworski z Kościelca (1789 r.), karczma z Minogi (II poł. XIX wieku). Większą część Parku Etnograficznego zajmują zabudowania chłopskie skupione w sektorze wiejskim. Wśród nich warto wymienić między innymi, takie obiekty jak: chałupa sołtysia z Przegini Duchownej (1862 r.), chałupa z Podolsza (1862 r.), chałupa z Przekiszowa (1837 r.) tworząca zagrodę ze stodołą ośmioboczną z Kaszowa (poł. XIX w) i chlewikiem z Kaszowa (II poł. XIX w.), chałupa biedniacka z Płazy (koniec XIX w.), chałupa półkurna z Rozkochowa (1813 r.), zagroda w typieokołu ze Staniątek (1855 r.), młyn

⁴ Tamże, s. 9.

⁵ M. Kornecki, M. Majka, *Jak powstał Skansen w Lipowcu. Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie w latach 1968–1975*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” T. 2: 1995, s. 102.

⁶ J. Motyka, *Jak budowałem skansen w Wygiełzowie w latach 1975–2012* [w:] *Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie...*, s. 53.

wodny z Sadka (II poł. XIX w.)⁷. Integralną częścią sektora wiejskiego jest szlachecki dwór z Drogini (1730 r.), oraz kościół drewniany rzymsko-katolicki z Ryczowa (1623 r.) wraz z dzwonnica alarmową z Nowej Góry (1778 r.).

Na terenie Muzeum NPE znajdują się również obiekty małej architektury, które dopełniają obrazu nadwiślańskiej wsi: kapliczki, krzyże przydrożne, pasieka uli, studnie⁸.

Muzeum w Wygiełzowie przedstawia tradycyjną kulturę ludową wsi i małych miasteczek zamieszkałych przez grupę etnograficzną Krakowiaków Zachodnich, tj. mieszkańców obszaru rozciągającego się na zachód od Krakowa, po obu stronach Wisły, aż do rzeki Przemszy stanowiącej granicę Małopolski ze Śląskiem⁹. Skansen w Wygiełzowie prezentuje obraz XIX-wiecznej wsi wraz z jej uwarunkowaniami naturalnymi, przyrodniczymi, stosunkami społeczno-gospodarczymi, łącząc w całość wszystkie elementy ekspozycji: architekturę, sposób zagospodarowania wnętrza, oraz otoczenie zabytków budownictwa drewnianego¹⁰.

Powyżej skansenu, w odległości 500 metrów na wapiennym wzniesieniu o wysokości 362 m n.p.m., będącym częścią pasma, tzw. Grzbietu Tenczyńskiego¹¹, stoją w formie trwałej ruiny zamku Lipowiec. Zamek wzniesiony został pod koniec XIII wieku i stanowi przykład średniowiecznego budownictwa obronnego. Dwupiętrowy, główny korpus zamkowy zbudowany jest z kamienia i cegły, zgrupowany jest wokół pięciobocznego dziedzińca, otoczony murami z umocnieniami. Zamek tzw. właściwy od południa, zachodu i północy, otoczony jest chodnikiem straży, oraz niskim murem z otworami strzelniczymi. Na dziedzińcu, dokładnie w południowo-wschodnim narożniku, znajduje się cylindryczna wieża, która jest jednym z najstarszych zachowanych elementów zabudowy¹². Na wieży zamkowej znajduje się taras widokowy, z którego rozpościera się krajobraz na: dolinę Wisły, okolice Zatora i Oświęcimia¹³. Wewnątrz zamku Lipowiec znajduje się kilkadziesiąt pomieszczeń rozmieszczonych na 3 kondygnacjach oraz niewielka ekspozycja historyczna¹⁴. Na przestrzeni wieków zamek zmieniał swoje funkcje i przeznaczenie. Pełnił rolę okresowej rezydencji biskupów

⁷ H. Haduch, dz. cyt., s. 13–44.

⁸ A. Latko-Serafińska, dz. cyt., s. 15.

⁹ A. Oczkowska, *Muzeum Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec [w:] Ślad tradycji w skansenach małopolskich*, red. B. Błazewicz, Nowy Sącz 2012, s. 35.

¹⁰ A. Latko-Serafińska, dz. cyt., s. 15.

¹¹ A. Latko-Serafińska, *Przewodnik po Zamku Lipowiec*, Wygiełzów 2014, s. 6.

¹² B. Sanocka, *Zamek w Lipowcu*, www: <https://dnidziedzictwa.pl/zamek-w-lipowcu/> (dostęp: 13.01.2020)

¹³ A. Latko-Serafińska, *Przewodnik po Zamku Lipowiec...*, s. 26.

¹⁴ Tamże, s. 26.

krakowskich, później stał się warownią, tj. więzieniem dla duchownych, skazanych za naruszenie prawa kanonicznego, by w końcu, po odbudowie, stać się miejscem rekolekcji i domem dla księży. Obecnie Zamek Lipowiec pełni rolę obiektu zabytkowego, zabezpieczonego w formie trwałej ruiny, przystosowanego do celów turystycznych.

Zamek Lipowiec otoczony jest rezerwatem przyrody „Lipowiec”, którego powierzchnia obejmuje 11,39 ha. Rezerwat w przeważającej części zajmują drzewostany, zdominowane przez buka zwyczajnego, którego wiek sięga 150 lat. Teren rezerwatu to również bogata szata roślinna oraz miejsce występowania 31 gatunków ptaków¹⁵.

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec to dobrze funkcjonujące połączenie trzech atrakcji turystycznych: XIII-wiecznego zamku Lipowiec, skansenu budownictwa ludowego i rezerwatu buczyny karpackiej¹⁶.

MNPE w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec jest jednostką kultury, nienastawioną na osiągnięcie zysku. Misją muzeum jest ochrona dziedzictwa wsi Małopolski Zachodniej o charakterze materialnym i niematerialnym, realizowaną poprzez: systematyczne gromadzenie zbiorów, konserwowanie, opracowanie i udostępnianie zbiorów z dziedziny etnografii, rzemiosła artystycznego, sztuki, architektury, budownictwa ludowego i dworskiego, a także działalność edukacyjną i kulturalną w zakresie wymienionych dyscyplin¹⁷.

Muzeum swoje cele wykonuje w szczególności przez: gromadzenie zabytków i materiałów dokumentacyjnych, katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów, publikowanie wyników badań i opracowań naukowych, a także katalogów, przewodników wystaw oraz wydawnictw popularno-naukowych. Zapewnia właściwe warunki zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji, udostępnia zbiory do celów naukowych i edukacyjnych, organizuje wystawy stałe i czasowe oraz prowadzi działalność edukacyjną i popularyzatorską w zakresie działalności Muzeum¹⁸.

W poniższej części artykułu przedstawione i opisane zostaną wybrane działania polegające przede wszystkim na: upowszechnianiu wiadomości dotyczących gromadzonych zbiorów, informowaniu o tradycji ludowej i dziedzictwie historyczno-kulturowym regionu, oraz kształtowaniu wrażliwości poznawczej.

¹⁵ Tamże, s. 23.

¹⁶ H. Hałuch, *Muzeum w Chrzanowie. Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie*, Chrzanów 2002, s. 2.

¹⁷ Statut Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec, <https://bip.malopolska.pl/mnpewwizlipowiec,m,4520,statut.html> (dostęp: 3.09.2020)

¹⁸ Tamże.

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie prowadzi bogatą działalność ekspozycyjną. Do największych osiągnięć należy opracowanie scenariuszy wystaw stałych, które można zobaczyć w większości obiektów kubaturowych. Wystawy te przedstawiają i ukazują różnorodne aspekty życia na wsi nadwiślańskiej.

Przykładowo w chałupie z Przeciszowa, zaaranżowano wystawę stałą pokazującą klasę wiejską oraz warsztat wikliniarski. W chałupie z Podolsza, w izbie kuchennej wyeksponowano kącik toaletowy oraz sprzęty do prania i maglowania. W tym samym obiekcie, w izbie reprezentacyjnej, ukazano wystrój towarzyszący obrzędowości dorocznej – Wielkanocy. Z kolei w chałupie z Rozkochowa w jednej izb za pomocą sadu zawieszono u powały oraz świątecznego stołu z replikami wigilijnych potraw przedstawiono celebrację świąt Bożego Narodzenia. Warto wspomnieć o chałupie sołtysa z Przegini Duchownej, która poprzez swoje oryginalne i bogato wyposażone wnętrze obrazuje życie zamożnego chłopa na wsi. Dla przeciwieństwa, a zarazem w celu uwypuklenia istniejących różnic w stosunkach społecznych na wsi w XIX wieku, na terenie Muzeum ulokowano chałupę biedniacką z Płazy. Chałupa z glinianym klepiskiem, posiada tylko sień i niewielką izbę, w której znajduje się jedynie ubogi zestaw sprzętów i naczyń¹⁹.

Ekspozycje w chałupach przedstawiające obraz codziennego życia na wsi, gospodarowanie, ciężką pracę, a także czas świętowania, uzupełniają obiekty przemysłu ludowego: kuźnia, olejarnia, młyn. Olejarnia z Dąbrowy Szlacheckiej, dzięki intensywnej pracy muzealników, została wyposażona w oryginalne sprzęty niezbędne do wyrobu oleju: stępy nożne do miażdżenia siemienia lnianego, palenisko do podgrzewania mączki, prasę taranową do tłoczenia oleju²⁰. Kuźnia z Liszek posiada natomiast wyposażenie odwzorujące szczegółowo pracę kowala, m.in: na środku kuźni znajduje się kowadło i młot do kucia żelaza oraz kamienne palenisko²¹.

Na terenie muzeum znajdują się też zabudowania sakralne i dworskie, prezentujące zróżnicowaną strukturę klasową wsi. Dominującym zabudowaniem jest tutaj drewniany kościół z Ryczowa, pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego. Całe wyposażenie kościoła pochodzi z okresu od XVII do XIX wieku i zawiera wiele wartościowych zabytków.

Na terenie skansenu, w celu wzbogacenia ekspozycji budownictwa wiejskiego, oraz ukazania cennego zabytku architektury rezydencjonalnej, usytuowano dwór z Drogini z 1730 roku. Wnętrze dworu zostało odpowiednio przystosowane do potrzeb działalności wystawienniczej. W części parterowej, muzealnej znajduje się stała wystawa „Mieszkanie zamożnej rodziny ziemiańskiej na przestrzeni stu lat, od połowy XIX wieku do 1945 roku”.

¹⁹ H. Haduch, *Przewodnik po Nadwiślańskim...*, s. 16, 21–22, 25–27, 30–31.

²⁰ Tamże, s.19.

²¹ Tamże.

Wszystkie wystawy stałe, a jest ich 21, udostępniane są przez cały rok kalendarzowy, również w okresie zimowym, w wyznaczonych godzinach otwarcia skansenu.

Działalność ekspozycyjna MNPE w Wygielzowie, to także organizacja wystaw czasowych. Rocznie w Muzeum eksponowanych jest 10 wystaw, przewidzianych w określonym przedziale czasowym i w konkretnych obiektach na terenie parku etnograficznego, tj.: dwór z Drogini, spichlerz z Kościelca, spichlerz z Bobrka.

W 2020 roku, w Muzeum jako jednostce popierającej i upowszechniającej działalność artystyczną, prezentowane są prace formalnych i nieformalnych grup artystycznych: prace artystów z grupy Artyści Malujący Ustami i Nogami (dwór z Drogini, 09–11.2020 r.), kopie miniatur z manuskryptów średniowiecznych przedstawiające prace gospodarskie wykonane przez grupę pasjonatów z całej Polski (dwór z Drogini, 09–11.2020 r.). W Muzeum prezentowane są też obiekty pochodzące z prywatnych zbiorów, jak i wystawy z innych instytucji kultury: zbiory z prywatnej kolekcji Pani Ewy i Jagody Liszki, ukazujące lalki w strojach regionalnych pochodzące z poszczególnych rejonów świata oraz lalki, jakimi bawią się dzieci w różnych krajach (dwór z Drogini, 05–09.2020 r.), wystawa 77 wycinanek tworzonych w formie tradycyjnej i inspirowanej powstałych w ramach projektu realizowanego przez Muzeum Częstochowskie (dwór z Drogini, 07–09.2020 r.).

Ponadto w Muzeum, za pomocą wystaw, przedstawiane są tradycyjne obrzędy i zwyczaje ludowe, życie codzienne, oraz krajobraz kulturowo-sakralny małopolskiej wsi. Przykładem może być wystawa tematycznie skupiona wokół piernika, dawnej tradycji wypieku, drewnianych form piernikarskich (dwór z Drogini, 11–12.2020 r.) czy wystawa fotografii figur, krzyży i kapliczek przydrożnych z gminy Alwernia ukazująca przykłady małej architektury jako zabytków pełniących funkcję obiektów kultu religijnego (spichlerz z Kościelca, 07–11.2020 r.).

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygielzowie od kilkunastu lat prowadzi działania promujące dziedzictwo kulturowe mieszkańców Małopolski Zachodniej. Na terenie skansenu, w okresie od maja do września, zazwyczaj w niedzielę, odbywają się liczne wydarzenia plenerowe o tematyce etnograficznej: przeglądy zespołów obrzędowych, konkursy potraw regionalnych, festiwale, odpusty, kiermasze rękodzieła²². Podczas tych wydarzeń, Muzeum daje uczestnikom i zwiedzającym możliwość poznania, a także czynnego uczestniczenia w różnorodnych formach kultury. W trakcie imprez plenerowych odbywają się: występy regionalnych zespołów śpiewaczych i tanecznych, warsztaty edukacyjne nawiązujące do tradycyjnego rzemiosła, pokazy umiejętności przedstawicieli ginących zawodów, wspólne śpiewanie, gry i zabawy taneczne. W różnorodnej ofercie kulturalnej Muzeum znajdują

²² A. Oczkowska, dz. cyt., s. 35–36.

się także imprezy dotyczące historii dworskich, eksponujące zbiory Muzeum, oraz festiwalowe prezentacje muzyczne.

Cykl wydarzeń kulturalnych organizowanych przez Muzeum – przedstawia się następująco:

Wieczorem we dworze zdarzyć się może – to wydarzenie organizowane w ramach ogólnopolskiej Nocy Muzeów. W trakcie majowego wieczoru, uczestnicy mogą wziąć udział w licznych atrakcjach, a także poznać interesujące, czasem intrygujące historie dotyczące eksponatów z kolekcji muzeum.

Czas i miejsce: majowy, piątkowy wieczór, dwór z Drogini na terenie skansenu.

Przeгляд Zespołów Obrzędowych „Po krakowsku” – coroczny, konkursowy przegląd twórczości zespołów obrzędowych, śpiewaczych i kół gospodyń wiejskich z terenów zamieszkiwanych przez Krakowiaków Zachodnich. Przegląd prezentuje tradycję ludowego śpiewu i muzyki z zachowaniem gwary i tradycyjnego stroju. Celem przeglądu jest pielęgnowanie i promowanie kultury ludowej Krakowiaków Zachodnich²³.

Prezentacjom scenicznym towarzyszy kiermasz tradycyjnego rękodzieła, warsztaty edukacyjne.

Czas i miejsce: II poł. maja, teren Muzeum NPE w Wygiełzowie.

Konkurs potraw regionalnych „Przy chłopskim stole” – konkurs podczas którego koła gospodyń wiejskich prezentują swoje umiejętności kulinarne i znajomość tradycyjnej kuchni. W trakcie konkursu widzowie mają możliwość zasmakowania lokalnych specjałów oferowanych przez gospodynie. Wydarzeniu towarzyszy kiermasz rękodzieła oraz występ sceniczny zespołu folklorystycznego.

Czas i miejsce: początek czerwca, teren Muzeum NPE w Wygiełzowie.

Festiwal „Etnomania” – wydarzenie plenerowe, popularyzujące tradycyjne rękodzieło i rzemiosło, współczesny eko- i folkdizjan. W ramach wydarzenia odbywają się m.in: całodziennne targi i warsztaty rzemiosła, pokaz ETNOMody, koncerty zespołów folkowych.

Czas i miejsce: II poł. lipca, teren Muzeum NPE w Wygiełzowie.

Szanty na Wiśle – to wydarzenie plenerowe promujące zespoły szantowe, wykonujące piosenki towarzyszące ludziom pracującym na morzach i rzekach. W tym dniu odbywają się: warsztaty dla dzieci, animacje oraz kiermasze produktów tematycznie związanych z wodą i wakacjami.

Czas i miejsce: II poł. lipca, teren Muzeum NPE w Wygiełzowie.

²³ Regulamin Przeglądu Zespołów Obrzędowych „Po krakowsku”, <http://mnpe.pl/wydarzenia-2020/> (dostęp: 3.09.2020)

Powiatowe Święto Miodu „Miodobranie pod Lipowcem” – to cykliczne święto pszczelarzy, przedstawiające Koła Pszczelarskie skupione w Powiatowej Radzie Bartniczej i pszczelarzy z regionu Małopolski Zachodniej. W ramach wydarzenia można posłuchać opowieści o życiu pszczół, poznać tajniki pszczelarstwa, degustować i zakupić produkty pszczele.

Czas i miejsce: początek sierpnia, Muzeum NPE w Wygiełzowie.

Międzynarodowy Festiwal Muzyki Kameralnej i Organowej – koncerty festiwalowe będące ważnym wydarzeniem muzycznym w regionie Małopolski Zachodniej. Prezentacje Festiwalu Muzyki Kameralnej i Organowej odbywają się na terenie skansenu: we dworze z Drogini, w kościele z Ryczowa oraz w amfiteatrze.

Czas i miejsce: sierpień–wrzesień, teren Muzeum NPE w Wygiełzowie.

Odpust „Pod Czerwoną Jarzębiną” – doroczny odpust kończący cykl imprez plenerowych. Na odpuszcie lokalni twórcy eksponują swoje wyroby rzemieślnicze i kulinarne. W tym dniu odbywają się pokazy tradycyjnych zajęć wiejskich i rzemiosł, warsztaty edukacyjno-kulturowe, wspólna zabawa i tańce przy wtórce koncertów muzyki ludowej i folkowej.

Czas i miejsce: wrzesień, teren Muzeum NPE w Wygiełzowie.

Forum Regionalne „Między Małopolską a Górnym Śląskiem” – spotkania muzealników, etnografów, regionalistów i wszystkich zainteresowanych zachowaniem i pielęgnowaniem tożsamości lokalnej. Celem spotkań odbywających się w bibliotece w Chrzanowie i w Muzeum w Wygiełzowie jest popularyzacja wiedzy dotyczącej historii i kultury Małopolski i Górnego Śląska.

Czas i miejsce: listopad, MBP w Chrzanowie, Muzeum NPE w Wygiełzowie²⁴.

W Muzeum w Wygiełzowie prowadzona jest również działalność edukacyjna, która jest wręcz zadaniem priorytetowym. Jest realizowana w formie lekcji muzealnych i warsztatów, charakteryzujących się różnorodnością w zakresie tematyki oraz dostosowaniem do różnych grup wiekowych (dzieci przedszkolne, młodzież, dorośli, seniorzy czy całe rodziny) i ich wymagań. Dodatkowo wybrane formy działalności edukacyjnej przystosowane są dla osób z niepełnosprawnością: ruchu, intelektualną, wzroku i słuchu²⁵.

²⁴ *Informator 2020 Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec, Wygiełzów 2020.*

²⁵ W przypadku uczestników z niepełnosprawnością słuchu, wymagane jest zgłoszenie chęci skorzystania z tłumaczenia na PJM na dwa tygodnie przed planowaną wizytą. Zgłoszenia przyjmowane są telefonicznie i za pośrednictwem e-mail do Działu Edukacji Muzealnej w Muzeum NPE Wygiełzowie.

Większość z poniżej wymienionych lekcji jest prowadzona całorocznie w wybranych obiektach zabytkowych na terenie parku etnograficznego. Jednakże część z nich, ze względu na swoją specyfikę, realizowana jest w określonych porach roku. Poniżej wymienione lekcje muzealne, przeznaczone są dla grup zorganizowanych (jednorazowo w zajęciach może wziąć udział do 25 osób). Terminy oraz rodzaj lekcji powinny być wcześniej uzgodnione telefonicznie z Działem Edukacji Muzealnej²⁶.

Jak to ze lnem było – zajęcia przedstawiające informacje na temat lnu i jego wykorzystania w gospodarstwie domowym. W czasie tej lekcji odbywa się pokaz tkania na warsztacie tkackim, a uczestnicy wykonują zakładki do książek na drewnianych krosienkach.

Zajęcia przeznaczone są dla dzieci w wieku szkolnym, prowadzone są od kwietnia do października.

Tabliczka i obsadka, czyli w szkole naszych dziadków – lekcja prezentująca zwyczaje szkolne z przełomu XIX/XX wieku. Podczas zajęć, uczestnicy zasiadają w szkolnych ławkach, biorą udział w warsztatach pisania na tabliczkach rysikiem oraz w nauce pisania piórem i atramentem.

Lekcja jest przeznaczona dla dzieci w wieku szkolnym, prowadzona od kwietnia do września.

Kijanką i na tarze, czyli jak prały nasze prababcie – zajęcia ukazujące dawne sprzęty służące do prania i prasowania. W części praktycznej lekcji, przewidziane jest użytkowanie maglownicy i żelazka na duszę i węgiel, a także własnoręczne wykonywanie mydełek.

Zajęcia są dostosowane dla dzieci w wieku szkolnym, trwają od kwietnia do września.

Pszczele opowieści – to lekcja muzealna, na której uczestnicy zapoznają się z życiem pszczoł i ich znaczeniem w przyrodzie, przyuczają się zasad opieki nad tymi owadami oraz uzyskują informację dotyczącą powstawania miodu. W czasie warsztatów uczestnicy mogą tworzyć świece z wosku pszczelego.

Lekcja przeznaczona dla grup przedszkolnych, prowadzona jest od maja do września.

W wojtusiowej izbie – zajęcia przedstawiające życie codzienne XIX-wiecznej wsi. Uczestnicy poznają dawne sprzęty służące do wyrobu produktów spożywczych, a także mają możliwość bezpośredniego kontaktu z dawnymi zabawkami.

Zajęcia dla dzieci przedszkolnych od 3 do 6 lat, prowadzone od maja do września.

²⁶ Dane kontaktowe dostępne na stronie internetowej muzeum: www.mnpe.pl

Patrzcie ile rąk potrzeba, aby mieć kawałek chleba – od ziarna do chleba – lekcja, na której dzieci uczą się rozpoznawać zboża, uzyskują informacje na temat zwyczajów związanych z wypiekiem chleba. Ponadto mają możliwość spróbowania swoich sił w młóceniu cepami i mieleniu w żarnach. Podczas zajęć przewidziana jest degustacja chleba upieczonego na zakwasie.

Zajęcia adresowane do dzieci w wieku szkolnym, realizowane od kwietnia do października.

Pisanki, kraszanki, jajka malowane – zajęcia przybliżające zwyczaje, symbolikę i obrzędy związane z okresem Wielkanocy. W części warsztatowej uczestnicy wykonują własnoręcznie kartki świąteczne oraz przyozdabiają pisanki kolorowym woskiem.

Zajęcia skierowane do dzieci w wieku szkolnym, trwające w okresie od marca do kwietnia.

Kolorowe palmy – lekcja informująca o symbolice palm wielkanocnych, połączona z warsztatami wykonywania kwiatków z bibuły i tworzenia tradycyjnych palm wielkanocnych.

Lekcja skierowana do dzieci w wieku szkolnym, prowadzona od marca do kwietnia.

Nalejcie wosku na wodę, ujrzyście swoją przygodę. Zwyczaje katarzynkowe i andrzejkowe – w trakcie zajęć uczestnicy zgłębiają dawne zwyczaje i wróżby związane z andrzejkami i katarzynkami. Opowieściom towarzyszy wspólna zabawa i wróżenie przyszłości.

Zajęcia adresowane do dzieci w wieku szkolnym, prowadzone w listopadzie.

W oczekiwaniu na pierwszą gwiazdkę. Zwyczaje świąt Bożego Narodzenia – to lekcja muzealna pełna magii i tradycji, podczas której prezentowane są dawne zwyczaje, wierzenia związane z okresem Bożego Narodzenia. Lekcja połączona z warsztatami wypieku pierników i tworzenia ozdób świątecznych z naturalnych materiałów.

Zajęcia dla dzieci w wieku szkolnym, prowadzone w grudniu.

Czerwone korale – lekcja przybliżająca wiadomości na temat tradycyjnej krakowskiej biżuterii i jej symboliki. W części warsztatowej przewidziano malowanie paciorków i komponowanie koralów, będących doskonałą pamiątką i efektowną ozdobą.

Zajęcia skierowane do grup przedszkolnych i szkół podstawowych, młodzieży i seniorów. Dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchu i niepełnosprawnością słuchu. Zajęcia prowadzone przez cały rok.

Nie święci garnki lepią – lekcja zapoznająca z tradycyjnym i lokalnym rzemiosłem, jakim jest garncarstwo. W części praktycznej, uczestnicy mogą spróbować swoich sił w lepieniu i toczeniu na kole garncarskim.

Zajęcia przystosowane dla dzieci przedszkolnych i szkolnych, dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością wzroku, niepełnosprawnością intelektualną oraz niepełnosprawnością słuchu. Odbywają się przez cały rok.

Na szkle malowane – zajęcia przedstawiające tradycję i wykonywanie obrazów malowanych na podłożu szklanym. Program lekcji zawiera także praktyczną naukę malowania na szkle pod kierunkiem wykwalifikowanego instruktora.

Zajęcia skierowane do dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym, młodzieży oraz seniorów, dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością ruchu, niepełnosprawnością intelektualną oraz niepełnosprawnością słuchu. Zajęcia prowadzone całorocznie.

Elemele-dudki..., czyli zapomniane zabawy i zabawki pradiadków – podczas lekcji, uczestnicy uzyskują informacje dotyczące życia dziecka na wsi, poznają dawne zabawy i zabawki. Na zajęciach warsztatowych dzieci wykonują własnoręcznie zabawki.

Lekcje dla dzieci przedszkolnych i szkolnych prowadzone przez cały rok.

Budujemy po krakowsku – jak dawniej budowano domy – lekcja przedstawiająca zwyczaje i wierzenia dotyczące budowania domów. W części warsztatowej przewidziano możliwość samodzielnego złożenia wiejskiej chałupy i stodoły z przygotowanych modeli.

Zajęcia warsztatowe adresowane do dzieci w wieku szkolnym, prowadzone przez cały rok.

Jak to z papierem bywało – warsztaty czerpania papieru – warsztaty prezentujące sztukę wytwarzania papieru oraz przekazujące informację na temat powstania papieru. Podczas lekcji można samodzielnie wykonać kartkę papieru czerpanego z zasuszonymi kwiatami oraz nauczyć się pisania gęsim piórem.

Zajęcia skierowane są do dzieci w wieku szkolnym, prowadzone są przez cały rok.

Pawie pióra u czapecek, krasne wstążki u dziewczeczek – strój krakowski od podszewki – lekcja prezentująca strój ludowy krakowski oraz jego znaczenie w kulturze. Zajęcia zakończone warsztatami malowania farbami bawełnianych toreb, ozdobionych gotowymi wzorami haftów z gorsetów krakowskich.

Lekcja przeznaczona dla uczestników w wieku szkolnym, dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnością wzroku. Zajęcia trwają przez cały rok²⁷.

²⁷ Informator 2020 Muzeum...

Wszystkie lekcje opracowane przez muzeum mają na celu zaznajomienie uczestników z historią i dziedzictwem kulturowym Krakowiaków Zachodnich. Podczas lekcji uczestniczący mogą poznać m.in.: tradycyjne rzemiosło, obrzędy, sztukę ludową, dawne życie codzienne. Zajęcia prowadzone są w przystępny i atrakcyjny sposób. W ramach nich prowadzone są wykłady, pokazy, prezentacje multimedialne, wprowadzające uczestników w tematykę zajęć. Ważną częścią tych lekcji są zajęcia warsztatowe, zachęcające uczestników do aktywności twórczej, ale i bezpośredniego doświadczenia dawnego życia na wsi. Zajęcia te są też doskonałą okazją do bliższego kontaktu z eksponatami ze zbiorów Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny.

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec skupia się w swoich zadaniach na ochronie i upowszechnianiu lokalnego dziedzictwa kulturowego o charakterze materialnym i niematerialnym. Muzeum swoje działania realizuje poprzez organizację plenerowych wydarzeń kulturalnych, które oferują poznanie oraz czynne uczestniczenie w różnorodnych formach kultury ludowej. Muzeum w Wygiełzowie prowadzi również bogatą działalność ekspozycyjną, 21 wystaw stałych prezentowanych jest w większości zabytkowych obiektów drewnianych, a także przygotowuje corocznie 10 wystaw czasowych. Wystawy obrazują tradycję Krakowiaków Zachodnich, nierzadko też ukazują współczesne inspiracje kulturą ludową, przede wszystkim jednak kształtują i wspierają działalność artystyczną. Obecnie Muzeum, z dużym powodzeniem, kontynuuje prowadzenie działalności edukacyjnej. Realizowana jest ona poprzez różnorodne tematycznie lekcje muzealne, które zapewniają zdobycie wiedzy dotyczącej historii i dziedzictwa kulturowego Krakowiaków Zachodnich oraz dają możliwość bezpośredniego kontaktu z eksponatami ze zbiorów Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie.

BIBLIOGRAFIA

- P. Bujakiewicz, *Muzea skansenowskie a współczesny odbiorca, na przykładzie działalności Nadwiślańskiego Parku Etnograficznego w Wygiełzowie*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, Nr 11: 2009, s. 79–84
- H. Haduch, *Muzeum w Chrzanowie. Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie*, Chrzanów 2002
- H. Haduch, *Przewodnik po Nadwiślańskim Parku Etnograficznym w Wygiełzowie*, Wygiełzów 2013
- Informator 2020 Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec*, Wygiełzów 2020
- E. Jeleń, *40 lat Muzeum w Chrzanowie*, Chrzanów 2000
- M. Kornecki, M. Majka, *Jak powstał Skansen w Lipowcu. Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie w latach 1968–1975*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego”, T. 2: 1995, s. 99–142

- J. Motyka, *Jak budowałem skansen w Wygiełzowie w latach 1975–2012* [w:] *Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec. Półwiecze 1968–2018*, red. J. Marcinek, Kraków 2018, s. 45–55
- A. Latko-Serafińska, *Pół wieku naszej historii* [w:] *Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec. Półwiecze 1968–2018*, red. J. Marcinek, Kraków 2018, s. 9–16
- A. Latko-Serafińska, M. Grabski, *Przewodnik po Zamku Lipowiec*, Wygiełzów 2014
- A. Oczkowska, *Muzeum Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec*, [w:] *Ślad tradycji w skansenach małopolskich*, red. B. Błażewicz, Nowy Sącz 2012, s. 35–41

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- B. Sanocka, *Zamek w Lipowcu*, [www: https://dnidziedzictwa.pl/zamek-w-lipowcu/](http://www.dnidziedzictwa.pl/zamek-w-lipowcu/) (dostęp: 13.01.2020)
- Strona internetowa Muzeum: www.mnpe.pl (dostęp: 4.09.2020)

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono działalność Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec. To sprawnie działające połączenie trzech atrakcji turystycznych: XIII-wiecznego zamku Lipowiec, skansenu budownictwa ludowego i rezerwatu buczyny karpackiej.

Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec swoje zadania ukierunkowuje na ochronę, upowszechnianie i promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego o charakterze materialnym i niematerialnym.

SŁOWA KLUCZOWE: MUZEUM – NADWIŚLAŃSKI PARK ETNOGRAFICZNY W WYGIEŁZOWIE, ZAMEK LIPOWIEC, DZIEDZICTWO KULTUROWE KRAKOWIAKÓW ZACHODNICH, ZABYTKOWE OBIEKTY DREWNIANE, WYSTAWY STAŁE I CZASOWE, PLENEROWE WYDARZENIE KULTURALNE, LEKCJE MUZEALNE, WARSZTATY.

SUMMARY

Izabela Jarczyk

MUSEUM – NADWIŚLAŃSKI ETHNOGRAPHIC PARK IN WYGIEŁZÓW AND LIPOWIEC CASTLE – CULTURAL, EDUCATIONAL AND ARTISTIC ACTIVITIES

The article aims to present the Museum's activities. The Museum – Nadwiślański Ethnographic Park and Lipowiec Castle is an efficient combination of three tourist attractions: a 13th century Castle Lipowiec, an open-air ethnographic museum and a Carpathian beech preserve.

Museum – Nadwiślański Ethnographic Park and Lipowiec Castle directs its efforts towards the protection, propagation and promoting of the local material and non-material cultural heritage.

KEY WORDS: MUSEUM – NADWIŚLAŃSKI ETHNOGRAPHIC PARK AND LIPOWIEC CASTLE, CASTLE LIPOWIEC, WEST CRACOVIAN CULTURAL HERITAGE, WOODEN MONUMENTS, TEMPORARY AND PERMANENT EXHIBITIONS, OPEN-AIR CULTURAL EVENTS, MUSEUM LESSONS, WORKSHOPS.